

**Η πορεία μου ... από το Χορτοκόπι της
Ματσούκας του Πόντου στο Χορτοκόπι Καβάλας**

ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ
ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΥ ΧΟΡΤΟΚΟΠΙΟΥ
1883-1977

Η πορεία μου ... από το Χορτοκόπι της Μαρσούκας του Πόντου στο Χορτοκόπι Καβάλας

Ήταν το έτος 1914 και οι κάτοικοι του Χορτοκοπίου ευτυχισμένοι και αμέριμνοι εθέριζον το σιτάρι και το κριθάρι όταν έξαφνα αντήχησεν η απαίσιος φήμη ότι εκηρύχθη ο πόλεμος μεταξύ των Μεγάλων Δυνάμεων : Γερμανίας, Αυστρίας εφ' ενός και Αγγλίας, Γαλλίας, Ρωσίας και Σερβίας αφ' ετέρου. Μετά τινάς όμως ημέρας η Τουρκική Κυβέρνησις διέταξεν γενική επιστράτευσι πάντων των εθνοτήτων.

Σωρηδόν προσήρχοντο και ενεγράφοντο οι επίστρατοι. Και οι μεν Τούρκοι το γένος αμέσως εστέλλοντο εις το Ερζερούμ παρά τα τουρκορωσικά σύνορα, γυμνοί και ανυπόδητοι ίνα εκείθεν λάβωσι τα στρατιωτικά είδη και καταταγούν εις τας οικείας μονάδας.

Οι Έλληνες και Αρμένιοι όμως το γένος εκρατούντο εις την υποδιοίκησιν και εκείθεν εφοδιαζόμενοι δια σκαπτικών εργαλείων, εστέλλοντο εις διαφόρους σταθμούς κατά μήκος της μονής αμαξιτής δημοσίας οδού προς επιδιόρθωσιν αυτής και προς μετακόμισιν τροφίμων και πολεμοφοδίων καθότι έλειπον άλλα μεταφορικά μέσα.

Φήμαι αισιόδοξοι και απαισιόδοξοι διενσταυρούντο καθ' εκάστην και οι μεν εχαίροντο ότι συντόμως η κραταιά Ρωσία νικηφόρος προελαύνουσα θα καταλάβαντε τα ανατολικά μέρη της Τουρκίας και θα ηλευθέρωνε τα υπό του ζυγόν έθνη,

Τινές όμως μη πιστεύοντες εις τας διαδόσεις και φήμας έλεγον ότι ο πόλεμος θα είναι μακρός και ότι η Ρωσία δεν θα έχει επαρκείς δυνάμεις να αντιμετωπίσει διμέτωπον αγώνα και συνιστών εις τους αισιοδοξούντας να είναι συντηρητικότεροι εις τας εκδηλώσεις των.

Και την εποχήν καθ' ην διεδραματιζόντο τα ανωτέρω έτυχε να ευρεθώ με γένια και αμέσως μετεμορφώθη εις ψευτοδιάκονον και τη ανοχή του Σεβασμιότατου Αγίου Ροδοπόλεως κυρίου Κυρίλλου περιφερόμην ελεύθερος. Επί εν έτος ήτοι από τον Αύγουστον του 1914 μέχρι του Αυγούστου 1915 ουδόλως ηνοχλήθην υπό των αρχών. Την 15^{ην} όμως Αυγούστου ενώ ευρισκόμεν εις την υποδιοίκησιν Τζεβιζλίκ ένθα εκεί ήτο και το στρατολογικό γραφείον ειδοποιήθη παρά του γραμματέως του χουπί Ρεμζή εφέντη ότι νέα διαταγή του Σώματος Στρατού διατάσσει την στρατολογίαν και των διακόνων και φαλτών και ότι εάν εντός τριών (3) ημερών δεν καταθέσω το ήμισυ του εκ (44) σαραντατεσσάρων χιλιάδων λιρών αντισηκωμα (πετέλ) θα σταλώ εις Ερζερούμ ή και αλλαχού.

Μετέβην αμέσως και ανεκοίνωσα εμπιστευτικώς τα ανωτέρω εις τον Μητροπολίτη Ροδοπόλεως και ανήλθον εις το ¾ της ώρας απέχον χωρίον μου Χορτοκόπι και να ετοιμάσω το χρήμα. Ευτυχώς είχον τότε μερικάς οικονομίας. Την επομένη ανήλθεν εις το χωρίον αγγελιοφόρος (τσανταρμάς) χωροφύλαξ και

έφευγον το σχετικόν έγγραφον της στρατολογίας των φαλτών και διακόνων. Κατήλθον τότε εις Τζεβιζλίκ και κατέθεσα το (1/2) ήμισυ του πετέλ (αντισηκώματος) και έλαβον την σχετικην απόδειξιν. Δεν παρήλθεν όμως μην και να έρχεται ο Βαλής Τραπεζούντος Τζεμάλ Ασμή Βέης και εις λόγον ου εξεφώνησεν εν Τζεβιζλίκ προς τους Τούρκους αφού εδικαιολόγησεν την σφαγήν των Αρμενίων ειπε αυτολεξί: «τα ίδια και χείρονα θα πάθουν και όσοι άλλοι τολμήσουν να φέρουν προσκόματα ή εμπόδια εις το έργον της Κυβερνήσεως αποφεύγοντες την υπηρεσίαν των εις τον στρατόν». Οι λόγοι ούτοι βεβαίως δεν ελέχθησαν δια τους Τούρκους διότι οι δυνάμενοι φέρειν όπλα ευρίσκοντο εις τον στρατόν, αλλά εναντίον των Ελλήνων εστρέφοντο διότι πολλοί μη δυνάμενοι λόγω της κακομεταχειρίσεως και των δυσβάστακτων βαρών και έργων, έφευγον και εκρύπτοντο εις τα χωρία και εις τα δάση. Κατά το δειλινόν ο Βαλής επέστρεφεν εις την Τραπεζούντα και οι ακροαταί του εις τα χωρία των. Την επομένην λίαν πρωί εξεχύθησαν εις τα χωρία όμιλοι τσανταρμάδων και άρχισαν να ζητούν φυγόστρατους και μη ευρίσκοντες αυτούς έκαίαν οικίας και αχυρώνας και ραβδίζαν τας γυναίκας και τους γέροντες γονείς επαυλαλαμβάνοντας τας φράσεις του Βαλή «βατάν χιανετί βατάν τουσμανή» και τα τοιαύτα.

Εις το χωρίον μου τότε έτυχε να έλθη ως επικεφαλής των χωροφυλάκων ο εκ του χωρίου Κόη Μεχμέτ Τσαούς γνωστός μου και ευεργετηθείς υπό εμού πριν της επιστρατεύσεως. Ο άνω Μεχμέτ Τσαούς μόλις με ειδε μεταξύ των γερόντων με εκάλεσε ιδιαιτέρως και μου λέγει «μια μπόρα είναι και θα περάσει, μη φοβηθήτε, εγώ θα φωνάξω, θα τσιρίζω, εσεις να επιμείνετε ότι δεν έχομεν και αν ραβδίσω και κάποιον να μην σας κακοφανή δια να μη φανώ ότι δεν ενήργησα συμφώνως τη διαταγή». Μετά τα ανωτέρω ο εν λόγω Μεχμέτ Τσαούς ήρχισε τας έρευνας του με ύβρεις ή βλασφημίες ακορίστους και μάλιστα εράβησε τον γέροντα Δημήτριο Κότσογλου χωρίς να προβεί εις άλλας βιασιοπραγίας όπως έκαμαν οι άλλοι όμιλοι. Καπνοί, φλόγες εφαινοντο εις τα γύρω χωρία, εις δε την ωραία Λιβεράν ηκούοντο και κλαυθμοί και γοερά φωναί των δερομένων γυναικών και γερόντων. Επί δύο ημέρας εξηκολούθησεν η έρευνα και ανεχώρησαν εις την έδραν αυτών.

Επί 5 μήνας κατά συνέχειαν εξηκολούθησεν η θηριωδία αυτή των αρχών ότε ηκούσθησαν οι κρότοι των τηλεβόλων του προελαύνοντος ρωσικού στρατού οι δε διώκται και γευναίοι Τούρκοι με το όπλον υπό μάλης και τρέμοντες έφευγον δίκην αιγών από όλας τας διευθύνσεις προς το εσωτερικόν. Δεν περιγράφεται η χαρά και αγαλλίασης των Χριστιανών εις την θέα του ρωσικού στρατού. Χορός και τραγούδια διεδέχθησαν τους κλαυθμούς και οδυρμούς, αίσθημα χορτασμού διεδέχθη την πείναν και την απελπισίαν εν μέσω των χορευόντων που ίσως εφαινοντο και τα χλωμά και αδύνατα πρόσωπα των κρυπτομένων έως τότε χριστιανών εντοπίων και ξένων ων πολλοί ήσαν κρυμμένοι εις τα χωρία τρεφόμενοι και προφυλασσόμενοι παρά των εντοπίων. Ούτοι μετά την απελευθέρωσιν ανεχώρησαν εις τας πατρίδας των και εις Ρωσίαν.

Τας ημέρας αυτάς ευρισκόμεν η εις Χαφίκιοι, ως αποθηκάριος της εκείθεν αποθήκης της δεκάτης, όπου διορίσθη μετά την πληρωμήν και της β' δόσης του πετέλ τη συστάσει του Καϊμακάμη Τζεμίλ Βέη γνωστού μου εκ παιδικής ηλικίας εν Κωνσταντινούπολει όπου γνωριζόμεθα ως μαθηταί και συμπαίκτορες εις την πλατείαν της οικείας του κειμένην εις Αϊβάν σεραγίω. Πληροφορηθείς την προσέλευσιν των Ρώσων και βλέπων την ελεεινήν και πασης απόψεως υποχώρησιν των Τούρκων απεφάσισα να δραστηρεύσω νύκτωρ δια το χωρίον μου και όπερ περιήλθεν ήδη εις τους Ρώσους και δόξα τω Θεώ έφθασα αισίως εις το χωρίον μου όπου εύρον όλους τους γειτόνους μου ελευθέρους και την χαράν εξωγραφομένην εις το πρόσωπον όλων.

Μετά παρέλευσιν 15 ημερών καθ' ας επεδόθη εις εργολαβίας μεταφοράς πολεμικού υλικού εις τας πρώτας γραμμάς των Ρώσων, ανεχώρησα εις Τραπεζούντα.

Μόλις έφθασα εις Τραπεζούντα μετέβην εις την Ιεράν Μητρόπολιν προς επίσκεψιν του γνωστού μου Μητροπολίτου κ.κ. Χρυσάνθου, όστις ιδών μοι γενειοφορούντα εγέλασεν και με ηρώτησεν την αιτίαν της καθόδου μου εις Τραπεζούντα, και όταν έδωσα τας απαιτούμενας εξηγήσεις εις τα διάφορα αυτού ερωτήματα με εδιώρισε γραμματέα της κατ' εκείνας τας ημέρας συσταθείσης Επιτροπής Προσφύγων και την επομένην ανέλαβον υπηρεσίαν παρά της επιτροπής.

Πρώτον και κύριον έργον μου ήτο να καταρτίσω κατάλογον των υπάρχόντων εκεί προσφύγων και να εγκαταστήσω τους καθ' εκάστην αφικνουόμενους τοιούτους εις τας κενάς τουρκικάς οικίας του Ορτά Χισάρ, Κουλέμποϊ, Κινδυνάρ, Γενή Τζουμαγιά (Άγιος Ευγένιος) και Αγίου Φιλίππου. Να εξακριβώσω την οικογενειακήν, υλικήν και ηθικήν κατάστασιν εκάστης οικογενείας και αναλόγως της ανάγκης ην είχε να βοηθήται.

Τότε μοι εδόθη ως βοηθός και νεαρός τις εκ Κρώμνης αλλά ως μη εκτελέσας το ανατεθέν αυτώ έργον ενσυνειδήτως απελύθη και έμεινα μόνος απέναντι πέντε (5) χιλιάδων ατόμων, ους καθ' εκάστην πρωϊαν διεμοίραζον ανά ½ οκάν άρτου. Εις την εργασίαν αυτήν με εβοήθουν οι ίδιοι πρόσφυγες πότε ο εις πότε ο άλλος δια να μη παραπονούνται και νομίζουν ότις τους καταχρώμεθα το σιτηρέσιον όπερ παρεδίδeto αυτοίς ζυγίζόμενον επί παρουσία επιτροπής εξ αυτών των προσφύγων.

Αυτή η κατάσταση εξηκολούθησεν μέχρις ότου όλοι επεισθησαν ότι το δίκαιόν των περιφρουρείται και θεωρείται ιερόν έπαυσαν να παρακολουθούν το έργον μου και έκτοτε επεδόθη εις το άχαρον έργον μου να παρακολουθώ την δυστυχίαν των χθες πλουσίων και ήδη πτωχών και αξιοδιακρίτων προσφύγων. Επειδή όμως καθ' όσον παρήρχοντο αι ημέραι και ο αριθμός των προσερχομένων επληθύνετο μοι ιδόθη και έτερος βοηθός ως γραμματεύς ο κ. Ιωάννης Κουσιδης εκ Καπήκιοϊ (Ζούζα) όστις ανέλαβεν την τήρησιν των βιβλίων της Επιτροπής. Ημέρα τη ημέρα το έργον ηύξανεν και ο αριθμός επληθύνετο και τότε κατ' απόφασιν της

Επιτροπής επί παρουσία του Προέδρου αυτής κ. Χρυσάνθου ευσυστήθησαν συσσίτια εν εις τα Παυλίδεια σχολεία Θεοσκεπάστου (ποζ τεπέ), εν εις τον Άγιον Φίλιππον (Δαφνούντος) και εν εις το Φροντιστήριον (Άγιος Γρηγόριος). Η δε γενική διεύθυνσις και διαχειρίσις αυτετέθη εις εμέ, όστις νυχθημερόν εργαζόμενος έφερον εις αίσιον πέρας το έργον έχων βοηθούς και επιστάτας εκ των ιδίων των προσφύγων με μικρόν μηνιαίον μισθόν. Εις εξ αυτών ήτο και ο εκ Κρώμνης Παναγιώτης Σιδηρόπουλος και ο εκ Γαλλίαϊνας Κωνσταυτίνος Σαμανίδης και ο εξ Αυλίανας παπά-Γιώργης Ρωμανός.

Καθ' όν χρόνον εγίνοντο ταύτα περιεσυνέλλεξα και τα ορφανά και έρημα παιδιά και τα εγκατέστησα εις το παρά το Δημαρχείον οίκημα του Οσμάν Ζατέ Μαχμούτ Αγά και ούτω συνεστήθη το Ορφανοτροφείον. Την διεύθυνσιν και διαχείρησιν του Ορφανοτροφείου κατ' αρχάς είχον εγώ, είτα όμως αυτετέθη της εισηγήσει μου εις τον κύριον Περικλήν Τριανταφυλλίδην εκ Σκαλίτα και απόγονου του συγγραφέως των «Φυγάδων του Πόντου» και άλλων έργων. Από τον Μάϊο του 1916 μέχρι το Νοέμβριον του 1921 ειργάσθην εις την περιθαλψην των ομογενών μου ευσυνειδήτως και αόκνως και με κίνδυνου της ζωής μου ως μαρτυρεί εν τη λογοδοσία αυτού και ο Σεβασμιότατος Μητροπολίτης κκ Χρυσάνθος. Την 6^{ην} Νοεμβρίου 1921 απηλάθην (εξορία) εις Ερζερούμ όπου κατόρθωσα να εισαχθώ εις το Κεντρικόν Νοσοκομείον ως σιτιστής (πελιούκ εμινές) και όπου έμεινα μέχρι της 18^{ης} Απριλίου 1923 οπότε απελάθην και με άλλους ομήρους και στρατιώτας κατήλθον εις Τζεβιζλίκ. Κατά την κάθοδόν μου μόλις αντίκρυσσα εκ του όρους Ζύγανα την επαρχίαν Ματσούκας να είναι έρημος και ουδαμού καπνού αναθρώσκαντα έκλαυσσα και έμεινα εις την θέσιν μου ως μαρμαρωθείς. Που είναι τα κοπάδια των προβάτων; που είναι αι αγέλαι των ζώων, που οι βουκόλοι, που η χαρά, που η αμέριμνη ζωή των κατοίκων;

Τα μεν ζώα ηρπάγησαν υπό των Τούρκων, οι δε κάτοικοι άλλοι μεν απέθανον άλλοι δε εκλείσθησαν εις τας στρατώνας και εις συγκεντρώσεις στρατοπέδων να φθίνουσι και να αποδεκατίζονται.

Ανέκφραστος λύπη με εκυρίευσεν και έστεκομην εκεί παρ' όλην την πείναν ην είχον διότι επί 5 ημέρας μόνον με καρπούς ετρεφόμεθα κατά την κάθοδόν μας (πεζή), των Τούρκων αρνηθέντων να μας προμηθεύσουσιν φωμίν ή τι άλλο. Τέλος παρασυρθείς υπό των άλλων συντρόφων εξεκίνησα και αργά το εσπέρας εφθάσαμεν εις Τζεβιζλίκ μετά 10 ωρών πορείαν.

Γείτων τις εκ του χωρίου μου Χορτοκοπίου ευρεθείς εκεί εγγυηθείς εις τον Σταθμάρχην με παρέλαβεν εις το χωρίον όπου ανήλθομεν αρκετά νύκτα.

Μόλις όμως εκαθίσαμεν να φάγωμεν ηκούσθη η άγρια φωνή δύο Τζανταρμάδων (χωροφυλάκων). Ανοιξατε αμέσως. Ο καλός εκείνος Τούρκος (γείτων) με λέγει : «παραμέρισε εις το χαρέμι μου να ιδώ τι θέλουν». Όταν έμαθα την αιτία ότι με ζητεί ο Καϊμακάμης (Έπαρχος) και ότι οι χωροφύλακες είναι γνωστοί και συγγενείς του μάλιστα εκάλεσε και με ανήγγελε ότι με ζητά

επειγόντως ο Καϊμακάμης και προς περισσότερα ασφαλείαν μου διέταξε τον υιόν του να με συνοδεύσει ομού μετά των Χωροφυλάκων και διότι ήτο νύκτα περασμένη. Ούτω και έγινε.

Μόλις κατήλθομεν εις Τζεβιζλίκ εισήχθη παρά του Καϊμακάμη προς ανάκρισιν διότι ο εκ των του Νεοτουρκικού Κομιτάτου Σαλήμ Ερμέ κατήγγειλεν ότι ετροφοδότην τους αντάρτες Σανταίους εκ Τραπεζούντος. Έως τρεις (3) ώρες διήρησεν η ανάκρισις είτα με συνοδείαν χωροφύλακος εστάλην εις τον Σταθμόν Γεσίρογλου εις τρίωρον απόστασιν. Μόλις ήρχισεν να φύγει πάλιν εκλήθη εις ανάκρισιν και πάλιν οπίσω εις Γεσίρογλου και εκείθεν εις Τζεβιζλίκ όπου κατ'απόφασιν του Επάρχου εφυλακίσθην εις το παράπηγμα του ρωσικού Νοσοκομείου και ετέθη φρουρός χωροφύλαξ. Κατά το εσπέρας με επισκέφθη ο Φαούφ Εφέντης Εγιούπ Ζατέ και μοι έφερε ψωμί και τυρί και 25 χάρτινας λίρας τουρκικάς (παγκανότια) και με συνεβούλευσεν αν είναι δυνατόν να αποδράσω της φυλακής διότι απεφασίσθη και πάλιν να με στείλουν εις Ερζερούμ.

Κατά το μεσονύκτιον όταν εβεβαιώθην ότι ο φρουρός μου κοιμάται, αθορύβως απέσπασα δύο σίδεραι του παραθύρου και αφού έκαμω τον σταυρό μου και την προσευχήν μου εξήλθον και δρομαίως εισήλθον εις το παρακείμενον θαμνώδες δάσος όλως αντιθέτως της προς την Τραπεζούντα οδού. Μη ακούων όμως φωνάς και πυροβολισμούς ετόλμησα να λάβω την διεύθυνσιν προς την Τραπεζούντα και πότε πίπτων και πότε ανορθούμενος έφθασα εις την θέσιν Φανιάκ όπου υπάρχει γέφυρα και εισήλθον εις την δημοσίαν οδόν και οδεύοντας ως να μη συνέβαινε τι το έκτακτον έφθασα κατά εξημεράματα εις Τραπεζούντα διανύσας την απόστασιν εις πέντε (5) ώρας παρ' όλην την περιπλάνησιν μου εις τα δάση του χωρίου Κοσμά και Ζανόη (τι κάνει ο φόβος!)

Εν Τραπεζούντι εκρύβην εις το καφενείον του κανδυλάπτου Δαφνούντος Γεωργίου και μέσον εκείνου κατόρθωσα να προμηθευθώ πιστοποιητικόν (βεσικάν) με ξένον όνομα ως Ιωάννης Κοτταριδής (Κοτάρουλου Γιάννης). Ένταύθα έμεινα κρυμμένος επί 8 ημέρας οπότε δεν εξητήθην υπό χωροφυλάκων αλλά που να με εύρουν και να με γνωρίσουν υπό το ξένον όνομα;

Την 9^{ην} ημέραν διετάχθημεν να αναχωρήσωμεν δι' ατμοπλοίων εξ εκείνων άτινα εκτελούν την συγκοινωνίαν εις το στενόν του Βοσπόρου εν Κωνσταντινοπόλει (Τσιάτανα). Κατά το εσπέρας απεχαιρετίσασμεν την ωραίαν και αλησμόνητον πατρίδα μας και ανεχωρήσαμεν.

Επί 17 ημέρας επλανώμεθα από λιμένος εις λιμένα και τέλος εφθάσαμεν εις Κουρού Τσεσμέ (Ξηροκρήνη Κωνσταντινούπολη-Βόσπορος).

Εκεί εμετρήθημεν και είμεθα εν όλω 456 άτομα μεταξύ των οποίων και ο εκ Σάντας Φίλιππος Χειμωνίδης Καθηγητής του Φροντιστηρίου Τραπεζούντος οικογενειακώς. Ήσαν επίσης και καλογραίαι της Μονής Αγίου Γεωργίου (Ζάντου Ζαντός Αέρτζ) της Επαρχίας Χαλδίας. Εις τας καλογραίας αυτάς οφείλω την διατροφήν μου κατά το διάστημα του πολυήμερου ταξιδιού μου, καθότι ως

φρόνιμοι παρθέναι είχαν αρκετήν προμήθειαν ξηρών άρτων και βουτύρου. Άμα τη αφίξει μας εις Κουρού Τσεσμέ η εν Κωνστατινουπόλει Κεντρική Επιτροπή απέστειλεν δι' ατμακάτου άρτους και νερόν και την ελπίδαυ ότι μετά 3 ημέρας θα μας αφήσουν ελευθέρους καθότι το πλοίου ευρίσκεται υπό κάθαρσιν δοκιμαστικήν (καραυτίνα). Την 3^{ην} ημέραν κατά το δειλιόν το πλοίου ανέσυρεν τας άγκυρας και ετέθη εις κίνησιν, ενομίσαμεν ότι ετελείωσαν τα βάσανά μας και ότι θα αναπνεύσωμεν τον ελεύθερον αέρα.

Ω δυστυχία μας! Μας έφεραν και μας έκλεισαν ως ο βοσκός τα πρόβατά του εις το Σελημιέ.

Φρίκη και αποθάρρυνσις εξωγραφίσθη εις τα πρόσωπα όλων όταν αντικρύσαμε τα χλωμά και σκελετώδη πρόσωπα και σώματα των εγκλείστων συμπατριωτών μας (των ανταλλαγέντων). Εκεί συνήυτησα την οικογένειάν μου, αλλά εκ των δεκατεσσάρων (14) μελών εξ' ων συνέκειτο ότε απελάθην εκ του χωρίου έμειναν μόνον επτά (7) ήτοι η μητέρα μου (Σοφία) αι δύο αδελφά μου (Ζέσποινα και Αφροδίτη), η γιαγιά μου και η θεία μου και δύο εκ των τεσσάρων (4) τέκτων μου (η Ανθούλα και ο Θεόδωρος). Η σύζυγός μου απεβίωσε προ τεσσάρων ημερών της αφίξεώς μου εις Σελημιέ.

Από την συμφοράν αυτή έπαθον σκοτοδινίασιν και συμφόρησιν του αίματος και ησθένησα επί έναυ μήνα και λίγο έλλειψε να αποθάνω αλλά ως φαίνεται ο Θεός με επεφύλλαττε και άλλας δοκιμασίας.

Κατά το διάστημα της ασθeneίας μου απέθανον η γιαγιά μου και η μητέρα μου.

Μόλις συνήλθον εκ της ασθeneίας και ήρχισα να περπατώ επεσκέφθην τους διαφόρους θαλάμους και είδα την δυστυχίαν και απελπισίαν των δύστυχων Ματσουκαίων. Που τα ροδοκόκκινα μάγουλα, που τα κόκκινα χείλη, που το σφρίγος και η χαρά; Όλα είχαν εξαφανισθή. Έβλεπες εις κάθε θάλαμον στριμωγμένους ανθρώπους σαν σαρδέλλες, άλλοι άρρωστοι, άλλοι ετοιμοθάνατοι, άλλοι να κλαίουν άρτι αποθανόντας οικείους τους, άλλοι να γελούν και να αδιαφοροούν δια τα γύρω των συμβαίνοντα. Ακαθαρσία, βρώμα και δυσωδία εξήρχετο μόλις άνοιγες την θύραν του θαλάμου. Κατά την περιπλανησίυ μου αυτήν ανά το απέραντον κτίριον έμαθον και επληροφορήθην τον θάνατον πολλών γνωστών μου ήτοι του παπα-Χρήστου Λαζαρίδου – Ιωάννη Βίδα – παπα-Μιχαήλ Αποστολίδου – της Παρθένας Αναστασιάδου κλπ.

Τότε επεσκέφθην την οικογένειαν του καθηγητού κ. Φιλίππου Χειμωνίδου και τον ίδιον ψυχοραγούντα και ετοιμοθάνατον να μου λέγει: « Ε! Αυτώνη, ως φαίνεται δεν είναι πεπρωμένον να ιδώ την Ελλάδα και να αναπνεύσω τον ελεύθερον αέρα της. Αν σε αξιώσει ο Θεός και πας στην Ελλάδα να φιλήσεις το άγιο χώμα της». Κατά το δειλιόν εξέπνευσε ο τόσας υπηρεσίας εις τον προσφυγικόν κόσμον προσφέρας Φίλιππος Χειμωνίδης και την ιδίαν ημέραν του

μετέφερον εις τον νεκρικόν θάλαμον όπου ανέμενον σειράν μετακομίσεως και έτεροι μη αξιοθέντες να ίδουν την μητέρα Ελλάδα.

Μετά την άχαρι αυτήν επίσκεψιν των θαλάμων επέστρεψα εις τον θάλαμό μου και ανεπαύθην. Πάρεκάλεσα και εσυμβούλεψα τους ενοίκους να προβούν εις γενικήν καθαριότητα και αποφθειρίασιν όπου μετά κόπου και μόχθου κατόρθωσα και απηγόρευσα την είσοδον εις πάντας και εις συγγενείς και φίλους, ακόμη επέβλεψα εις την διατροφήν και δίαιταν και μα την αλήθειαν έως την ημέραν που κατόρθωσα να φύγω οικογενειακώς από το Σελημιέ (ελημιέ = θάνατος) ουδείς απέθανεν ούτε ησθένησεν. Πράγμα περίεργον! Είχε απαγορευθή το νερό εις τους αρρώστους και έβλεπες ανθρώπους να καίονται από τον πυρετόν και να αποθνήσκουν και να μην τους δίνεται μια στάλα νερού να δροσίσουν τα χείλη των. Γιατί άραγε να γίνη αυτή η απαγόρευσις; Εκεί εις το Σελημιέ συνήντησα και την οικογένειαν του Αναστασίου Χωλίδου εις ελεεινήν και αξιοδιάκρυτον κατάστασιν. Η μεν μητέρα αυτού έκειτο κατάκοιτος και αναίσθητος από ανεμοπύρωμα. Το κεφάλι της ήτο τόσο πρησμένο ώστε δε διεκρίνοντο ούτε μάτια, ούτε χείλη, ούτε αυτιά, αλλά το όλον εφαινετο ως μία ογκώδης κρεάτινη μάζα. Ευτυχώς από την εν τω Νοσοκομείω του Ερξερούμ υπηρεσίαν μου είχαν μερικώς γνώσεις ιατρικής και μετά από πολλές φροντίδας και περιποιήσεις κατόρθωσα να την ιατρεύσω. Η σύζυγός του Ησαΐα είχε τους μαστούς πρησμένους και πυορροούσας και είχαν ανάγκην ιατρικής επεμβάσεως. Μετά πολλές παρακλήσεις την έφερα εις το Νοσοκομείο (λόγος είναι και λέγεται Νοσοκομείον) ή μάλλον Ιατρείον και ο Ιατρός την έκαμνε εγχείρησιν και ούτω εσώθη η δυστυχής αυτή ήτις θα απέθνησκεν από γάγγραιναν. Η νόμφη του εξ' άλλου λόγω ατροφίας ήτο σκελετός και μόλις εστέκετο εις τα πόδια διότι η συνύμφη της (συνυφάδα) κατέχουσα τας χρηματικάς οικονομίας των ηρνείτο να της δώσει χρήματα να αγοράσει τρόφιμα εκ των υπαιθρίων πωλητών και επεριορίσθη μόνον εις το ημερήσιον συσσίτιον της περιθάλψεως. Λόγου γενομένου περί συσσιτίων, λέγω ότι ήτο χειρίστης ποιότητος. Μακαρόνια με λάδι ακαβούρδιστα, ρύζι βρασμένον με λάδι, φασόλια ή πατάτες ή κρομμύδια γεύσεως προκαλούσης αηδίας. Ψωμί ημίλευκον αλλά μόνον δια καμήλας κατάλληλον. Ανεφέρθη εις την Επιτροπήν Περιθάλψεως και το πράγμα εδιορθώθη κάπως αλλά ήτο πλέον αργά διότι πολλοί εν τω μεταξύ απέθανον εκ δυσεντερίας και άλλων εντερικών παθήσεων. Κατά το διάστημα της εν τω ανωτέρω στρατώνι (Σελημιέ) διαμονής μου, μοι επισκέφθη ο εκ των μελών της Κεντρικής Επιτροπής Περιθάλψεως κ. Παναγιώτης Χατζηπαναγιωτίδης με σκοπόν να μοι αναθέση την γενικήν επίβλεψιν των προσφύγων των εγκλειστών εις Σελημιέ καθότι ως πρώην μέλος της εν Τραπεζούντι Προσφυγικής Επιτροπής εγνώριζε την δράσιν μου, αλλά ευρών με ασθενούντα βαρέως απήλθε άπρακτος. Δυσανασχετών δι' όσα έβλεπον και δι' όσα ήκουον απεφάσισα να εξέλθω της κολάσεως αυτής και να σώσω τα απομείναντα μέλη της οικογενείας μου αλλά οι πόλισμαν (αστυνομικοί) οίτινες εφύλαγον τας εισόδους δεν επέτρεπον εις κανέναν την έξοδον και μόνον εις

τους νεκροθάπτας ήτο επιτετραμένον να εισέρχονται και να εξέρχονται ελευθέρως και υπό συνοδείαν χωροφύλακος. Συνενοηθείς λοιπόν μετά του αρχινεκροθάπτου, γνωστού μου εκ Τραπεζούντος και αφού δωροδόκησα τον χωροφύλακα, μεταμορφώθη εις νεκροθάπτην και μίαν πρωϊαν εξήλθον εις τον ελεύθερον αέρα της Χρυσουπόλεως και αφού απέβαλον τα του νεκροθάπτου ενδύματα ανεμίχθην εις το ελεύθερον πλήθος και ούτω εξήλθον εκ της κολάσεως.

Εκ Χρυσουπόλεως κατήλθον εις Γαλατάν και εκείθεν εις Χαρπιέ όπου και ο εκ μητρός μου εξάδελφος μου Μιχαήλ Απαζίδης ειχεν εφραπλωματοποιείου και εκεί έμεινα ένα μήνα. Δεν θα λησμονήσω την αδελφικήν υποδοχήν ην μου έκαμεν ο Μιχάλης.

Κατά το διάστημα αυτό μετά πολλάς δυσχερίας κατόρθωσα να προμηθευτώ διαβατήριον και δια την οικογένειάν μου και δια την οικογένεια του αγνώμονος Αναστασίου Χωλίδου και δια τον απροστάτευτον Γεώργιο Χιπιλίδην του οποίου η μητέρα και αδελφάει είχαν αποθάνει ο δε πατήρ του ευρίσκετο εις Πειραιά ως πρόσφυξ εκ Ρωσίας. Δια να μη εξοδεύσω τας μικράς οικονομίας ας ειχον εργαζόμεν ως καθεκλοποιός και εκέρδιζα τον επιούσιον.

Εν Γαλατά συνήτησα και τον κον Κυριάκον Μουζενίδην έμπορον όστις μας έδωσε εκ των σχολικών χρημάτων του Φροντιστηρίου Λίρας χαρτί 60 ως δικαιούμενον και έχοντα λαμβάνειν ως διδασκάλου του Φροντιστηρίου.

Μόλις ετελείωσαν αι διατυπώσεις των διαβατηρίων παρέλαβον την οικογένειάν μου ως και τας δύο άλλας οικογενείας και ανεχώρησα δια του ιταλικού πλοίου της γραμμής εις Πειραιά, όπου εφθάσαμεν την 1^η Ιουλίου 1923 και πρώτη μου δουλειά ήτο να φιλήσω το χώμα της Ελλάδος το ίδιον επέβαλα να κάμουν και οι άλλοι.

Επί πολλήν ώραν εστεκόμεθα εις την προκυμαίαν μη γνωρίζοντες που να διευθυνθώμεν και να διανυκτερεύσωμεν. Ο κος Λιμενάρχης όμως όστις έβλεπεν ημάς να δυσανασχετούμεν με προσεκάλεσεν και με ηρώτησεν διατί δεν φεύγομεν εκ της προκυμαίας, εγώ τότε του ανέφερα το αίτιον ότι δεν γνωρίζομεν που να διευθυνθώμεν. Αμέσως προσκαλεί ένα αχθοφόρον και τον λέγει: «θα πας να βρεις έναν Τραπεζούντιον οποιουδήποτε και θα τον πης ότι τον ζητώ εγώ». Ο αχθοφόρος ανεχώρησεν αμέσως και ύστερον από ολίγην ώρα έρχεται μαζί με έναν άλλον ευτυχώς γνωστόν μου και φίλον μου τον Ιωάννην Κοχλιάδη. Αυτός με υπέδειξεν ότι εις την Κοκκινιαν είναι πολλοί Ματσουκάται και μάλιστα συγγενείς σου, ετοιμάσου να σε οδηγήσω έως εκεί και πράγματι αφού εφορτώσαμεν τας αποσκευάς εις ένα κάρο ανήλθομεν εις Κοκκινιαν όπου εύρομεν την οικίαν του απ'αδελφή γαμβρού μου Γεωργίου Αναστασιάδη και εκεί κατελύσαμεν. Την επομένην ειδοποιηθείς ήλθε και παρέλαβε την οικογένειαν του Αναστασίου Χωλίδου ο αδελφός του Κωνσταντίνος και την μετέφερε εις τον συνοικισμόν Λιπασμάτων και ούτε ένα ευχαριστώ ηξιώθην εκ μέρους του. Επίσης παρέλαβεν τον υιόν του Γεώργιον ο Απόστολος Χιπιλίδης και ούτω έμεινα μόνος μετά της

οικογενείας μου ήτοι της θείας μου Σοφίας ετών 50, του υιού μου Θεοδώρου ετών 12, της θυγατρός μου Ανθούλας ετών 10, της αδελφής μου Ελένης ετών 14, της Αφροδίτης ετών 12 και της χήρας αδελφής μου Δέσποινας μετά της θυγατρός της Ελένης, εν όλω άτομα 8 εις α προσετέθει και ο εκ Κωνσταντινουπόλεως εις Πειραιάν καταφυγόν αδελφός μου Αναστάσιος, ελεεινός και αξιοδάκρυτος δαπανήσας ασκόπως άπασαν την εν Κωνσταντινοπόλει εγκαταλειφθείσαν περιουσίαν εις χρήμα και κινητά είδη εις ερωτικές επιχειρήσεις και ασχολίας.

Ο μακαρίτης πατέρας μου απέθανεν εν Κωνσταντινοπόλει τη 17^η Σεπτεμβρίου 1917 και ετάφη εις Εγρή Καπού εν ιδιαιτέρω τάφω. Ο δε αδελφός μου Αναστάσιος ετέθη υπό την κηδεμονίαν του Αγίου Σεβαστείας κ.κ Γερβασίου Σουμελίδη και διέμενεν εν τη οικία του Γ. Καραχανίδου. Κατά το διάστημα της εν Κωνσταντινουπόλει διαμονής του εσυντηρείτο υπό εμού δια μηνιαίον εξ 75 λιρών τουρκικών ίνα αποπερατώσει τας σπουδάς του εν τη Μεγάλη του Γένους Σχολή Φαυαρίου. Ασθενήσαντα αυτού υπό της ασθενείας του ύπνου λεγομένου επεσκέφθη εν Κωνσταντινουπόλει κατά Μάρτιον 1920 όπου παρέμεινα επί ένα μήνα μέχρι της αναρρώσεως αυτού και επέστρεψα εις Τραπεζούντα εις την εργασίαν μου ως υπαλλήλου και διδασκάλου του Φροντιστηρίου.

Φιλοξενούμενος υπό της αδελφής μου Ανθής και του συζύγου αυτής Γεωργίου Αναστασιάδη, έβλεπον ημέρα τη ημέρα τας οικονομίας μου να εξαντλούνται και ως εκ τούτου εξήτησα να εύρω μια προσωρινήν εργασίαν δια να συντηρώ την οικογένειαν.

Τη συστάσει φίλου προσελήφθην ως αντιγραφεύς του αρχιτέκτονος κ. Γ. Ζαχαριάδου αντι 100 δρχ εβδομαδιαίως. Παρ' αυτώ ηργάσθην επί 40 ακριβώς ημέρας οπότε απελύθην δια την εξής αιτίαν. Ο εν λόγω αρχιτέκτων ήτο φανατικότετος Βενιζελικός. Μίαν ημέραν όμως ενώ συνεζήτει με κάποιον κύριον με ηρώτησεν ο ξένος «υπό ποιόν πολίτευμα μεγαλούργησεν η Έλλάς;» και εγώ απήντησα ότι εμεγαλούργησεν «υπό Βασιλείαν». Αργά και κάποτε έφυγεν ο ξένος και εμείναμεν οι δύο. Τότε με ηρώτησεν : «Τι φρόνημα έχεις κ. Παπαδόπουλε;» κι' εγώ απήντησα ότι προ παντός άλλου είμαι Έλλην και σέβομαι και υπακούω εις το υπάρχον πολίτευμα. Τίποτε δεν είπε τότε παρά εφόρεσε το καπέλο του και βγήκε. Κατά το εσπέρας εγύρισε και μου λέγει: «Η δουλειά μου ετελείωσεν πάρε τον λογαριασμόν σου» και μου έτεινεν εν σιγάρον. Εγέλασα με την νοοτροπίαν του ανθρώπου, επήρα το καπέλο μου και αποχαιρετήσας αυτόν εξήλθον. Αλλά φεύγοντας συνήντησα εις τον δρόμον τον κύριον Θεοδωρίδην αδελφόν Τμηματάρχου του Υπουργίου Προνοίας όστις μόλις με είδε μοι λέγει: «Τι γίνεται κ. Παπαδόπουλε, θα σε απέλυσε, αλλά μη στεναχωρείσαι θα μιλήσω του αδελφού μου και ίσως σε διορίσει εις καμίαν θέσιν δημοσίαν, αύριον κατά τας 6 μμ να με συναντήσεις εις το καφενειόν Ωρολόγιον εις την παραλίαν». Αφού του ευχαρίστησα μετέβην εις το σπίτι βαρύθυμος και στενοχωρημένος.

Το πρωί μετέβην εις τας Αθήνας πεζή και εκεί συνήντησα μερικούς φίλους Τραπεζουντίους και μεταξύ αυτών τον κ. Αλ. Μουρατχανίδην Σαντααίον όστις με συνεβούλευσε να ζητήσω θέσιν Δημοδιδασκάλου και ότι έχει κάποιον φίλον Τμηματάρχην εν τω Υπουργείω Παιδείας και αμ' έπος αμ έργου ητοιμάσαμεν την σχετικήν αίτησιν και μεταβάντες εκεί (Υπουργείο Παιδείας) συναυτήσαμεν τον κουν Τμηματάρχην όστις μας ωμίλησε λίαν φιλοφρόνως και ενεχειρίσαμεν αυτώ την αίτησιν και μάλιστα με ηρώτησε που θέλω να διορισθώ και τον παρεκάλεσα αν είναι δυνατόν να με διορίση εις την Περιφέρειαν Καβάλας όπου απεφάσισα να εγκατασταθώ οικογενειακώς. Τέλος μου έδωσε μίαν κάρταν δια να αφήσουν να εισέλθω ελευθέρως εις το Υπουργείο Παιδείας. Μου είπε να περάσω μετά δύο εβδομάδες. Αποχαιρετίσας τον καλόν Τμηματάρχην και τον φίλον μου Αλ. Μουρατχανίδην κατήλθου πεζή και πάλιν εις τον Πειραιά εις το Καφενεϊον «Ωρολόγιον» της προκουμιάς και ανέμενον τον κουν Θεοδωρίδην όστις δεν άργησεν να έλθη και με ανεκοίνωσε ότι υπάρχει θέσις κενή σιτιστού εις το Ορφανοτροφείον Πράβιου και ότι δύναται να με διορίση. Αμέσως με έδωσε λοιπόν μίαν σημείωσιν ότι αυτός είναι εκείνος για τον οποίον σας ωμίλησα με αποχαιρέτισε και έφυγε. Την άλλην ημέρα αφού συνεννοήθη μετ' του αδελφού μου Αναστασίου ανήλθομεν εις Αθήνας και επαρουσιάσθημεν εις τον Τμηματάρχην και του ανέφερα ότι εγώ ήδη έδωσα αίτησιν να διορισθώ ως διδάσκαλος και αν είναι δυνατόν να διορισθί ο αδελφός μου ο έχων όλα τα προσόντα και υπεδείξαμεν το Απολυτήριον της Μεγάλης του Γένους Σχολής, και τότε αυτός με λέγει καλά το δέχομαι και αμέσως αυθημερόν τον εδιόρισε εις το Πράβιον με μηνιαίον μισθόν 500 δρχ, τροφήν και κατοικίαν εντός του Ορφανοτροφείου. Αποχαιρετήσαντες τον χρυσόν αυτόν άνθρωπον επεστρέψαμεν εις την Κοκκινιάν.

Την επομένην κατήλθαμεν εις τον Πειραιά και αφ' ού συναυτήσαμεν τον κ. Θεοδωρίδην και τον ευχαριστήσαμεν δια το αδελφικόν ενδιαφέρον επρομηθεύθημεν εισιτήριον δια Καβάλαν και κατά το εσπέρας ανεχώρησεν εις την θέσιν του ο Αναστάσης. Κατά το διάστημα αυτό καθημερινώς εις τας συγκεντρώσεις των γειτόνων μου Χορτοκοπιτών δεν έπαυον να συνιστώ την εγκατάστασιν των εις κάποιον χωρίον της Μακεδονίας ώσπου τέλος κατόρθωσα να τους πείσω και μάλιστα εξουσιοδοτήθη να ενεργήσω τα δέοντα.

Ανήλθου λοιπόν εις Αθήνας εις το Υπουργείο Εποικισμού και ανεκοίνωσα δι' αναφοράς μου τον σκοπόν μου και μοι εδόθη εισιτήριον δωρεάν μετ' επιστροφής και χωρίς να χρονοτριβήσω ανεχώρησα εις Μακεδονίαν και αφού περιήλθου διάφορα χωρία κατήντησα εις το Πράβιον νε επισκεφθώ τον αδελφόν μου. Εκεί όμως επληροφορήθην ότι υπάρχει εις $\frac{3}{4}$ της ώρας εν χωρίον μικρόν έως 60 οικίας με νερά άφθονα και κλίμα υγιεινότατον και την επομένην το επισκέφθην. Πράγματι με άρεσε ως κλίμα και ως εκ τούτου προέβην εις τα κατάλληλα διαβήματα εις τον επιστάτην εποικισμού κ. Ι. Φουστέρην να κρατήσκει το χωρίον δι' ημάς όπερ και εγένετο. Κατήλθου τότε εις τον Πειραιά και αφού ητοιμάσα όλα

τα σχετικά δια 22 οικογενείας και ελάβομεν τα εισιτήριά μας ανυμμένον την κατάλληλον ευκαιρίαν να αναχωρήσωμεν.

Τέλος έφθασεν η προθεσμία (των δύο εβδομάδων) να υπάγω εις το Υπουργείον Παιδείας όπου μόλις επαρουσιάσθην εις το γραφείον πληροφοριών μοι ανυκοινώθη ότι εδιορίσθην ως διδάσκαλος εις το χωρίον Κίναλη Καβάλας (Κοκκινόχωμα).

Η χαρά μου ήτο απεριγράφτος διότι το εν λόγω χωρίον ευρίσκετο εις 1 ½ ώρας απόστασιν από του χωρίου εις ο έμελλον να εγκατασταθώ. Αφού έλαβον τον διορισμόν μου, αμέσως ητοιμάσθην ως και οι άλλοι γείτονες και την 5^{ην} Οκτωβρίου 1923 ανυχωρήσωμεν δια Καβάλαν όπου εφθάσωμεν την 8^{ην} Οκτωβρίου και αφού διανυκτερεύσωμεν εις την παραλίαν την επομένην δι' αυτοκινητών εφθάσωμεν εις Πράβιον και εκείθεν δια φορτηγών ζώων εις το χωρίον Δράνοβα και εγκατεστάθημεν εις τας τουρκικάς οικίας μετά των ενοίκων Τούρκων. Ο καλός επιστάτης του γραφείου Έποικισμού κ. Φουστέρης αμέσως μας επρομήθευσε σίτον και άλλα χρειώδη και ούτω εγκατεστάθημεν οριστικώς.

Την 12^{ην} Οκτωβρίου κατήλθον εις Καβάλαν και επαρουσιάσθην εις τον Επιθεωρητήν Δημοτικών Σχολείων κον Πάναυ. Τσιακίρην και μετά την κεκαυονισμένην ορκωμοσίαν μου έλαβον συστατικόν γράμμα προς τους κατοίκους Κίναλη να με βοηθήσουν εις το έργον συστάσεως Σχολείου. Μετέβην εις Κίναλη και εκ των ενόντων κατόρθωσα να ανοίξω το Σχολείον. Εις το χωρίον αυτό έμεινα μέχρι Μαρτίου 1925 οπότε μετετέθην εις Δράνοβαν τη αιτήσει μου πλησίον της οικογενείας μου όπου έκτοτε μένω, η δε ενταύθα δράσις μου είναι γνωστή εις πάντας τους κατοίκους παραλείπεται. Τούτο μόνου αναφέρω ότι πολλές πικρίας και απογοητεύσεις, δυσκολίας και προσκόμματα παρενέβαλλον εις την επίμοχθον εργασίαν έως ότου τακτοποιήσω και στερεώσω επί ηθικών βάσεων το χωρίον. Νομίζω ότι επέτυχον.

Εν Χορτοκοπίω 27/1/1943 τέλος